

Életmozaikok

ÁGH ISTVÁN: UTOLSÓ TERELES AZ ŐSZI LEGELŐN

A könyv hátoldalán írja Ágh István: „Iskolásokkal, tanárokkal beszélgetve próbáltam a jövőt elképzelni, jelen időben a falusi ezredvéget és a huszonegyedik századot.” A könyv első, bevezető fejezetében megismétli: „Iskolások között kerestem a jövőt. Leginkább értük készült ez a könyv. Tengelyében a falusi gyerekek, a kisvárosi gimnázium falusi tanulóinak életre készülődése, világszemlélete, jelenüket szüleik, őseik múltjával összekötő jövője.” Az olvasó ne hagyja magát az író — minden bizonnyal a kiadó óhaja szerint fogalmazott — szavai által léprecsalni. Nem valamiféle pedagógiai szándékú, szűken értelmezett, tanügyi célokat szolgáló könyvet tart a kezében. Az *Utolsó terelés* mozaikjai sokkal inkább egy életregény, egy önéletrajz fejezetei, mint a jövő iskoláját megcélzó példatár; a könyv sokkal inkább Ágh István korábbi szépprózai munkáival — leginkább az *Üres bölcsőnk járásával* — tart rokonságot, mint a hazai pedagógiai szakirodalom termésével, a különféle tanulói és tanári vallomásgyűjteményekkel. Persze ne tagadjuk, hogy a műben elég sok szó esik régi falusi iskolákról és mai tanintézetekről, hajdani néptanítókról és mai tanárokról, továbbtanulásról, pályaválasztásról, a könyvben megszólalnak bejáró és kollégiumi diákok, aktív és nyugdíjas pedagógusok, de az *Utolsó terelés* sokkal több egy interjú-, illetve portrégyűjteménynél. Már a könyv szerkezete, az írások sorrendje az életpálya ívét, az írói életút állomásait követi. Ágh István először gyermekéveinek színhelyére, szülőfalujába kalauzol, majd a tágabb környezet, Kemenesalja képe villan föl, ezt követően megismertet pesti életének korábbi színhelyével, a zuglói lakónegyed kockaházaival, végül egy Tolna megyei faluban, Tengelicen időzünk el hosszasabban. A diák- és tanárportrék sora is kiegészül másfajta arcképekkel, az író életében kisebb vagy nagyobb szerepet játszó alakok sorával: fölbukkannak iskolatársai, szülőfalujának emberei, a család szomszédai, megismerkedünk a zuglói környezet utcaseprőjével, butikosával, guberáló cigányával, bolond öregasszonyával, ismerősünkké teszi alkalmi útítársait, vendéglátóit, a falusi társadalom jellegzetes, az életmód tekintetében mintaadó figuráit, a nyugdíjas lelkészt, az agronómust, a téeszelnököt, az állatorvost. Egy szóval: az induláskor, a kiadó biztatásakor talán pusztán pedagógiai szándékú, fiatalokról és fiataloknak szóló könyv szélesebb társadalomrajzzá, a mai magyar valóság egyik metszetévé kerekedik.

Ami a látszólag különálló darabokat leginkább összeköti, az az író önarcképe, személyes vallomása. „Mellékszereplőinek” arcvonásai mögött is meg tudja éreztetni sorsukat, de a könyvben lelegevenebb vonásokkal, legszemélyesebb tulajdonságaival maga az író áll előttünk. Valamiféle csöndes szomorúság, halk,

visszafojtott férfibánat, az emlékező fájdalma lengi be az írásokat. Ágh István-nak nagy élet- és valóságismerete van. Tudja, hogy a változás, a falusi élet átalakulása, a hajdani néptanítói karakter eltűnése szükségszerű, tudja, hogy a távoli tanyákon, hegyközségi településeken élő gyerekeket összefogó falusi kollégium sokféle előnnyel jár, mégis fájjalja a régi élet morális értékeinek veszését, a tartalmas emberi közösségek széthullását. Szomorúsága, elmúlásérzete szeretetet, aggodást rejt magában. „Író vagyok, hát belementem minden marhaságba” — írja egy helyütt. Majd pár sorral alább: „Író vagyok, hát érdekelnek a sorsok.” Alapfogalma a szülőföld. Panaszolja az igazi műveltség, a szellemi közösségek hiányát, a közös érdek helyébe lépő „magánakvalóságot”, a „gyökértelenség szélsőséges következményeit”, az anyagiasságot, a lélek züllesztését, az önzést. „A gazdagság gazdagságot növeszt, nem kultúrát” — írja. Másutt: „A műveltség a világ értelmes megélése a cselekvésben.” Egy harmadik helyen: „Amilyen pontosság, célratorés a gyarapodásban, a lélekben akkora bizonytalanság.” De nemcsak megállapít, nemcsak diagnosztizál, nemcsak kesereg. Ágh István eszménye a cselekvő ember, kulcsszavai a közösség szolgálata, a közgond, a szellemi jövő. Keseru tapasztalata mellé odateszi a reménykeltő példákat, a kastyót renováló házaspárt, a nyugdíjasveit a helyismereti kutatásra áldozó néptanítót, a történelmi múltat és a mai gazdálkodást egyaránt szolgáló téziszelnök-helyettest. Saját írói múltját is az emberek szolgálatában látja. Szemeremesen jegyzi meg: „Lehet, nem írnék efféle prózát sohasem, ha nem hinném, hogy tehettek értük valamit.”

A könyvet módszere is kiemeli a „szakirodalom” köréből. Ágh István munkáját „szociográfiázásnak” nevezi. Ez nála mindenekelőtt azt jelenti, hogy a téma megközelítése, anyagkezelése, tapasztalatainak földolgozása, előadásmódja nem „objektív”, nem „tudósi”, hanem személyes, írói. Ágh István nem mellőzi a szociográfia hagyományos eszközeit, könyvébe épít különféle dokumentumokat, vallomásokat, ünnepi szónoklat szövegét, levélrészleteket, iskolai bizonyítványt. Könyvének egyik helyén például ugyanúgy, házról házra haladva mutatja be az iszkázi változásokat, ahogy Kodolányi János adott képet a „mai” Vajszlóról a *Második baranyai utazás*ban. A hangsúly azonban nem az objektív tények bemutatásán, hanem a személyes tapasztalatgyűjtésen, az érzékeny figyelmen van. „Sose határozta meg el, miről írok majd, a véletlenre bízta magamat...” — vallja. Számára a hírek, a tudás és az ismeret megszerzésének forrása legalább annyira a kocsma, az utazás, a resti, a vasúti váróterem, a vonat, az autóbusz, a söntéspult, a talponálló, a présház, mint a könyv, a számok, a statisztikai adatok mérlegelése, elemzése. Felelősséget érez azért, amit leír. Anyaggyűjtésért színhelyeire többször visszajár. „Felelőtlenül nem írhatok le semmit” — vallja. Látteletet ad, összehasonlít, elgondolkoztat, s legfőképpen kérdez. Egyik írásába hosszabb részletet illeszt írói módszeréről: „A beszélgetés egy emberi sors megörökítése érdekében nem onnan kezdődik, mikor született. Onnan kezdődik, mikor az író körütekintget, hallgat, elmondja, miért jött, de nem kérdez mindjárt. Nem vagyok siettető, van elég időm, először bizalmát kell megnyernem, és a harmadik alkalom után visszahallhatom, rendes ember vagyok.” Itt az adatok, az ismeretek mellett az írás, az alakítás legfontosabb eszköze a képzelet. A leghétköznapibb életet is ezért tudja érdekesen, élvezetesen elmondani. Gyakran kezd egy-egy bekezdést így: „Elképzelem azt a kora reggeli sürgést...”; „Aki megáll, elképzelheti...” Hogy mennyire az alakítás, az író által megrajzolt portré az igazi remekelés és nem a dokumentum, az alak szájáról leolvasott, lejegyzett önvallomás az igazán hatásos Ágh István kezén, azt a könyv két-két fejezetének egybevetése igazolja. A *Kisfalusi monológok* formás, szabatos dokumentum, öt

érdekes ember nem érdektelen önvallomása. De az igazi remeklés a *Sorsvázlatok* hat portréja, ami kitűnően mutatja, hogy a nyersanyagból mit tud csinálni az író, az önvallomást miképpen tudja élő-eleven portrévá alakítani. Ugyanígy állítható szembe egymással *A tanárnő mondja* monológja rovására a *Bazaltverte koponya* kitűnő írói arcképe.

Aki először találkozik Ágh István „szociográfiázó” írásaival, nehezen szabadul az író stílusa, előadásmódja elleni berzenkedő érzéstől. Itt nincsenek terjedelmes, gondosan fölépített bekezdések, egyetlen problémára koncentrááló periódusok, gondolati szakaszok, szekvenciák, nyugodt, egyetlen gondolati ívet követő mondatok. Az eszmék és a gondolatok sorrendjét sokkal inkább a szabad képzettársítás lóugrásai határozzák meg, és nem a logikus gondolkodás megfontolt lépései. Két mondat látszólag alig kapcsolódik egymáshoz, egyetlen mondaton belül különféle elemek keverednek, néha még a múlt és a jelen idő használatában sem következetes. A kisvendéglő egyik törzsvendégéről olvassuk: „Az öreg zokni és nadrág nélkül botozott szürkévé mosott munkaköpenyében, félrefordította székét asztalától, botját térdei közé fogta, jobbjaival kampójára támaszkodott, balról a korszót birizgálta, bizalma csúcán fölfedte szilánksebhelypöttös combját, keletre mutatott, mint Bem apó a csatatéren.” (Az egyetlen mondatnyi leírás a zokni és nadrág nélkül botozó öregtől Bem apóig jut el.) Vagy számoljuk össze, hány fogalom (főnév), illetve cselekvést kifejező szó (ige) szerepel az egyik tárca négymondatnyi, ötsoros indításában (madarak, macskák, udvar, varjú, kórházkert, rigó, kuka-búvár, szemét, cica, rigó, fű, nyárfa, cinke, gyerekek, udvar — 15 főnév; kifogytak, húz el, átrepül, settenkedik, csipeget, nem szoktak, pityeregnek — 7 ige): „Talán a madarak is kifogytak, macskák sincsenek ezen a gyerektelen udvaron. Varjú húz el a kórházkert fölött, a közelebbi rigó is átrepül csupán? De azért az ősbiciklis, nagy szatyros kuka-búvár szemetére settenkedik az a ványadt cica, beljebb két rigó csipeget a fűben. A nyárfámon cinkék, ők nem szoktak a gyerekekhez, a nesztelen udvaron pityeregnek.”

Mіндеzt azonban nagy hiba volna a pontos társadalomrajz akadályának tekinteni. Aki ebben a stílusban csak a tárgyyszerű közlés fékjét, a logikus érvelés hiányát látja, legalább annyira téved, mint az, aki az *Utolsó tereléstől* tanügyi beszámolót, diákokkal és tanárokkal folytatott beszélgetéseket, netán a jövő magyar iskolájának megrajzolását várja. Az, amit a felszínese, elmélyedésre képtelen olvasó zsúfoltságnak érez, valójában a tömörség, a szemléletesség, a plaszticitás példája, a stílus remeklése. A szöveg elemei sosem véletlenül, indokolatlanul, önkényesen kerülnek egymás mellé (ebben az írást lezáró mondatban például a kert, az ifjúság és az őz): „Kertnek megyek haza, nehéz zöldben, súlyos rajtam az ifjúság, csak ez az őzike könnyítené, a tisztáson hegyezi, billegeti fülét, azt hiszem, megvár, de beszökken a kukoricásba. Minden más és ugyanaz.” Az írások tele vannak tömör, pontos megfigyelésekkel. Pl. a részeges embernek a bicikli „elfelé járműként szolgált, hazáig dülöngélő támasztéknak”. A falkába terelt disznóknak „kerítésük a kutya futása”. A sok ige mozgalmassá, dinamikusá, feszültséggel telivé teszi a leírást. A hazulról ki nem mozduló emberről olvassuk: „Szöszmötöl, dörmög, kutatja az eldugott bort, hever a vetetlen ágyon, cigarettázik, kimegy, bejön, a tévén elalszik, mert úgyse tudna többet az egészről, csak azt, hogy futottak.” Az igeidők váltakozása sem önkényes és véletlenszerű, hanem a szokatlan kiemelését, a mondandó nyomatékosítását szolgálja: „Már én is pulóverben süttettem arcomat a nyugágyon, míg egyik reggelre vissza nem tért a jég, a dér, a hó, melegből figyeltem, amint az anyamadár örülten dúlja (!) tojásait a földre, azután eltűnt arról az elátkozott fáról...” A szabá-

lyos mondat szerkezettől eltérő szórend, az inverzió itt ugyancsak nem a figyelmetlenség jele, hanem az érzelmi kiemelés eszköze. Ahelyett, hogy azt mondaná, „Aki a kis, visszazsugorodó falukból kikeveredik, alig tér vissza értelmiségiként”, Ágh István azt írja: „A kis, visszazsugorodó falukból aki kikeveredik, alig tér vissza értelmiségiként.” Vagy; a szabályos szórend ez lenne: „Ilyenkor, alkonyat felé szoktak az özek vacsorázni és a fácánok gyöngyözve megrázni magukat.” Helyette azt találjuk: „Alkonyat felé, ilyenkor szoktak vacsorázni az özek, a fácánok gyöngyözve megrázni magukat.” Írjunk ide még a nyelvi tömörítés, a plasztikus kifejezés, a „szógyártás” példájára néhány jellemző kifejezést: „fia a kalauzságból szabadnaposan” (nem: fia kalauz, aki ma szabadnapos), „fözlárazott ajtó”, „jégből kirücskösödő föld”, „aggodalmasan lépcsőzők ajtajáig”, „ólmosodott a felhők hasa alja”, „szülőhiányos, időre szabdalt tanulás”, „ódonkodott” stb.

Zsúfolt, a világosságot és a szabatoságot nélkülöző stílus volna ez? Aligha. Modern, korszerű, költői stílus inkább. Annak a prózáirónak a nyelve, aki verset is ír. Pontosabban: annak az eredendően lírai alkatú írónak a megnyilatkozása, aki ezúttal prózát ír. S talán azt a kijelentést is megkockáztathatom: az igazán „jó” szépprózát mindig a jó költők írják. Ágh István nyelvvel, stílusával, mondatainak lejtésével, ritmusával, érzelmi-hangulati töltésével is többlettartalmat, fontos gondolatokat közöl. Hogy ez a nyelv mennyire közel áll a lírai kifejezéshez, idézzük a kötet címadó írásának bevezető sorait — a szöveget immár szabadversként gondolati periódusokra tördelve:

„A világ álmatagon, megadón fürdik a
vénasszonyok nyarában.
A falevél mintha
véletlenül esne le.
Mégis érezni lehet már ebben a zizzenésben
azt a közelgő omlást,
amelyik megtörténik nemsokára.
Visszagondolhat az ember
a sárga fűből a harsány zöldre,
a csorda nyugalmából a habzsoló tobzódásra.
Nemsokára megdurrantja feje fölött a gulyás ostorát egy korai
alkonyaton,
beterel a sötét hidegbe,
beköltözik maga is.”

(Móra, 1989.)

TÜSKÉS TIBOR